

**RO'ZIMUROD MAHMUD MUXAMMASLARIDA BADIYLIK VA
O'ZIGA XOSLIKLAR.**

*Bekova Nazzora Jo'rayevna
Filologiya fanlari doktori, professor
Saidova Mohinur Yoqubjon qizi,
BuxDU Filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Buxoro adabiy harakatchiligining ko'zga ko'ringan shoirlaridan biri Ro'zimurod Mahmudning buyuk ijodkorlar g'azallariga bitgan muxammaslari tahlil qilinadi. Shoirlar o'z g'azalida qo'llagan o'xshatishlar, qofiyalar, vazn va g'oyalar muxammasda qay darajada yoritilganligi talqin etiladi.

Kalit so'zlar: vafodorlik, ishq, azob, fidoyilik, ahd, iymon, tashbeh, insoniylik, mehr, muruvvat, kamolot, muhabbat, insoniylik, Sharq lirikasi, ishq, hayotiylik, tashnayi diydor, umr, xalaf, salaf.

Keyingi davrlarda ko'plab mutaffakir shoirlarning g'azallari shoirlar ijodiga katta ta'sir ko'rsatib kelmoqda. Shoirlar ularning yetuk badiiy ijodidan ilhom olib, o'ziga xos uslubda uning yo'lini davom ettiryaptilar. Buni birgina muxammaslar misolida ko'rishimiz mumkin. O'zbekistonning turli nuqtalaridan yetishib chiqayotgan shoirlarning ko'pchiligi Alisher Navoiy, Bobur, Fuzuliy kabilarning izidan borib, ularning g'azallariga tatabbular, muxammaslar, tazminlar yozishmoqda. Shu jumladan, Buxoro shoirlaridan bo'lmish Ro'zimurod Mahmud ham turli usullarda ijod qiluvchi ko'plab shoirlarning g'azallariga muxammas bog'lab kelmoqda. Masalan, Alisher Navoiy, Jaloliddin Rumi, Abdulla Vaxsh, Haziniy, Erkin Vohidov, Mirzo Kenja va boshqalar g'azaliga yozilgan muxammaslar e'tiborga molik.

Alisher Navoiy g'azallariga keladigan bo'lsak, ularning aksariyatida dard-u hasrat, shikoyat ohangini ko'p uchratamiz. Shoir Ro'zimurod Mahmud ham bu an'anani saqlab qolgan holda, uning izidan bordi. Alisher Navoiyning g'azali barchamizga ma'lum. Navoiyning ushbu g'azali 8 bayt, ammo shoir bu g'azalning 8-baytini tushirib, faqat 7 baytiga muxammas bog'lagan. Navoiy g'azalida tarannum etilgan g'oyalar badiiy jihatdan muxammasda yanada takomillashtirilgan. Ushbu muxammasda qofiya va radiflar Navoiyning g'azalidagi kabi o'rinli qo'llanilgan. Yaratilgan muxammas Ro'zimurod Mahmudning shoir sifatidagi mahorati va Navoiyga mos muxammas bita olishidan dalolat beradi

Shoirning muxammasi quyidagicha:

Qadr etdim ko'plab odamni, chin qadr done topmadim,

Ahd aylab otash yurakdan, ahdga paymone topmadim,

Ezgu ishlar qilmoq uchun aslo imkone topmadim,

Mehr ko'p ko'rguzdum , ammo mehribone topmadim,

Jon base qildim fido, oromijone topmadim.(ziyo_uz.com)

Ko'rinib turibdiki, Ro'zimurod Mahmud g'azalning vaznini va radifini saqlab qolgan. Muxammasning qofiyadosh so'zlari ham deyarli bir xil, ya'ni *qardrone, paymone, imkone* va g'azaldagi *mehribone* va *oromijone* so'zlari qofiya vazifasini bajargan. Lekin muxammasda umumiy g'oya aynan takrorlanmagan. Yuqoridagi bandning nasriy bayoniga keladigan bo'lsak, shoir birinchi bandda ko'p odamlarni qadrladim, ammo o'zimni qadrlaydigan qardron inson topmadim va yana men ahdga vafo qilib, ahdimni ustidan chiqdim, ammo ahdiga sodiq qoladigan boshqa bir yaqin topmadim demoqchi. Bundan tashqari ezgu ishlar qilmoqlikni istadim-u lekin hech imkon topmadim, ko'p insonlarga mehr-u muruvvat ko'rsatdim, jonimni o'zgalar uchun ko'p fido qildim, ammo shularga munosib javob olmadim deb o'zining fikrlarini aytib o'tgan.

Shoir odamlarning bemehrligi, bevafoligi va dilga ozor berishi kabi holatlarni mahorat bilan ifodalay olgan. Shoir bunda o'zining qalbi bilan jamiyatning odatlari orasida ziddiyatni vujudga keltirgan. Ya'ni u mehribon-u, dunyo mehrsiz, u lavzli, shafqatli va vafodor-u, lekin jamiyat buning aksi. Bundan tashqari g'azalda Navoiy qo'llagan go'zal badiiy tashbeh va istiyoralar muxammasda ham o'zgacha jilo bag'ishlab turibdi

Har qancha etib yaxshilik, e'tibore ko'rmadim,

Labzida turganni kam, barqarore ko'rmadim,

Zor bo'lib goh yashadim, menga zore ko'rmadim,

G'am bila jonimg'a yettim, g'amgusore topmadim,

Hajr ila dilxasta bo'ldum, dilsitone topmadim.

Ushbu bandda esa e'tibore, barqarore, zore, g'amgusore, dilsitone so'zlari qofiyadosh bo'lib kelgan bo'lib, bu bandda shoir insonlarga har qancha yaxshilik qilsam ham, ulardan hech e'tibor ko'rmadim, o'z lavzida turgan barqaror insonni kam ko'rdim, gohida insonlarga zor bo'lib yashadim, lekin menga zor bo'lgan odamni ko'rmadim, hatto ba'zida g'am-qayg'u jonimni qiynadi, biroq biror g'amxo'r inson topmadim demoqchi bo'lgan.

Muhabbatning maydonida ko'nglim mudom qildim qon,

Azoblarning girdobida qiynab har dam shirin jon,

Yuragimni ado etdi, gumon toptab bor ishonch,

Ishq aro yuz ming malomat o'qiga bo'ldim nishon,

Bir kamon abro 'da tuzlikdin nishona topmadim.

Muhabbatning go 'shasini kezdim,izlab,men imkon,

Ul parivash xayolini aylab qalxim ichra xon,

Mehri bilan oshiq qalxim etmoq istadim bo 'ston,

Ko 'nglim ichra sarv o 'qdir,g 'uncha paykon,gul tikon,

Dahr bog 'i ichra mundog ' gulsitone topmadim.

Yuqoridagi ikki bandda *qon, jon, ishonch, nishon, imkon, xon, bo 'ston, tikon* so'zlari qofiyadoshlik vazifasini bajarib kelgan. Biroq, shu o'rinda 3-banddagi *ishonch* so'zi o'zidan yuqoridagi va keyingi qatorlardagi qofiyadosh so'zlarga biroz mos kelmaslik hodisasini ham kuzatish mumkin.

Bu bandda shoir quyidagi fikrlarni ilgari surgan: muhabbat bobida dilim *qon* bo'ldi, azoblarning dardidan har doim jonim qiynaldi. Gumon yuragimdagi bor *ishonchimni* ham yo'qotib, ado qildi. *Ishq* yo'lida ming bir malomatning o'qlariga duchor bo'ldim, ammo qoshi yoydek bo'lgan go'zallarning birortasidan to'g'rilik topmadim. Men *imkon* izlab, muhabbat go'shasini kezdim, bu paytda men o'sha parivash go'zalning xayoli bilan qalbimni ham vayron qildim. Yorning mehriga oshiq bo'lgan bu qalbimni gul-u bo'ston qilishni istadim va dunyo bog'ida hali bunday gulistonni boshqa hech qayerda ko'rmadim.

Bu ikki bandda shoir qalbidagi alam va iztiroblarini she'rga solib, juda katta mahorat bilan ifodalay olgan.

Muxammasda lirik qahramon yorning visoli uchun juda ko'p ozor chekadi, lekin shunday bo'lsa ham, mahbubani qarg'amasligi aks ettirilgan. Bundan oshiqning muhabbati qanchalik kuchliligini ko'rishimiz mumkin.

Taxmis bog'lash an'anasiga ko'ra ijodkor bironta ustozning g'azallari baytlarining har birini beshlik bandlarga aylantiradi. G'azalning har bir bayti oldidan o'zining uch misrasini qo'shadi. Muxammas shoir uchun fikr-kechinmalarini chuqurroq ifodalash, boshqa shoirlar bilan musobaqalashish, bahslashish vositasi bo'lgan. Ro'zimurod Mahmud ham bu an'analarga sodiq qolgan holda o'zining taxmisida qofiyalarni ham o'rinli qo'llaganini ko'rishimiz mumkin. (O'zbek adabiyoti tarixi, 5 jildlik, 2-tom, 1978)

Bundan tashqari shoirning Fuzuliy g'azaliga bog'lagan muxammasi ham e'tiborga molik deya olamiz.

Fuzuliy g'azal janriga boshqa janrlarga qaraganda yuqori baho qo'ygan va hattoki u Sharq lirikasining otasi Hofiz Sheroziy darajasiga ham ko'tarilgan. Bunday g'azaliyot daholarining izidan borib, ularning g'azallariga muxammaslar

bitishga hamma ham jur'at eta olmagan. Ko'hna Sharq, xususan, Markaziy Osiyoda barcha sohalar qatori she'riyat bobida ham xalaflar o'z salafalaridan doim mutaassir bo'lganlar, ustoz ijodkorlarga ergashib nazira, tazmin, taxmislar bitganlar, avvalgi daholar yaratgan mahorat maktablarini o'tab, ular bilan ijodiy bahsga kirishganlar.

Muhammasning o'zbek adabiyotida mustaqil she'riy shakl sifatida qachon paydo bo'lganligini tasdiqlovchi aniq ma'lumotlar hozirda ma'lum emas. Alisher Navoiygacha yashab o'tgan Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy ijodida ham muxammaslar mavjud bo'lgan.

Muxammas-besh misradan iborat bo'lgan she'r shakllaridan iborat bo'lgan she'r shakllaridan biri bo'lib, unda birinchi band misralarining hammasi o'zaro alohida qofiyalanib, qolgan bandlarining beshinchi misralari dastlabki bandining beshinchi misrasi bilan qofiyalanadi:

a-a-a-a-a;b-b-b-b-b....

Xuddi shu yo'sinda Buxoro adabiy harakatchiligining yorqin namoyondalaridan biri Ro'zimurod Mahmud Fuzuliyning

Shifoyi vasl qadrin, hajr ila bemor o'landan so'r,

Zuloli zavq-shavqin tashnayi diydor o'landan so'r.

matla'i bilan boshlangan g'azaliga muxammas bitgan.

Ishq bahosin, dili kuyib, devonavor o'landan so'r,

Yor dardida orom bilmay, umri abgor o'landan so'r.

Bu dunyoning g'amalaridan qalbi xunhor o'landan so'r,

Ziloli zavq ila shavqin tashnayi diydor o'landan so'r.

Yuqorida aytganimizdek, g'azal bilan taxmisning mavzuyi, ruhi, uslubi va vazni munosib. Demak, bayt tahliliga o'tadigan bo'lsak, 7 bandlik ushbu muxammas sof turkiy radif "o'landan so'r" radifi bilan yozilgan. Bu "bo'lgandan so'ra" so'z birikmasining Ozarbayjoncha talaffuzidir. Ushbu bandda *devonavor*, *abgor*, *xunhor*, *bemor*, *diydor* so'zlari qofiya vazifasini bajarib kelgan. G'azalning vazni *hazaji musammani solim, ya'ni mafoiylun, mafoiylun, mafo'iylun*.

Yuqoridagi bandning qisqacha mazmuni quyidagicha: ishqning bahosini dili kuygan va ishq dardida Devona bo'lgan insondan so'r, yorning vasli uchun kecha kunduz orom bilmay, umri abgor bo'lgandan so'ra. Yorning dardi kamlik qilgandek, yana bu dunyoning dardlaridan ham qalbi xunhor bo'lgandan so'ra. Vasl hajrining dardiga darmon topmoqchi bo'lsang, shu dardga chalimgan bemordan so'r.

Tasavvufda ishq -tiriklikning ma'no-mazmuni, maqsad-muddaosi sifatida talqin etiladi. Bu muxammasda ham ana shunday tasavvufiy ma'nodagi ishq g'oyasi ilgari surilgan. Bandlar ma'no-mazmunidan ishqqa muhtalo bo'lgan kishi bilan ishqdan bexabar bo'lgan kishi o'rtasidagi farq ochib boriladi. Matla'da chin oshiqning ahvoli bayon etiladi. Keyingi baytlarda ham lirik qahramon o'zini chin oshiqlar safida deb tasvirlaydi.

Muxammas yozishga jazm qilgan ijodkor, avvalo, g'azalning mazmun-mohiyatini, shoir nima demoqchi bo'lganini chuqur anglab yetishi, ruhan va jismonan bu mas'uliyatli ishga tayyor bo'lishi lozim. Ro'zimurod Mahmudning birgina shu g'azali misolida ayta olamizki, u Navoiyning "Firoq", "Navo bo'lubdur", "Majnun qildilo" va boshqa shoirlarning g'azallariga bog'lagan muxammaslarida ham o'zining yuksak iste'dod sohibi ekanligini isbotlay olgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Alisher Navoiy, Mukammal asarlar to'plami. 20 tomlik (1988) Toshkent: FAN, Bet-326.
2. O'zbek adabiyoti tarixi, 5 jildlik 2-tom. (1978) Toshkent: FAN.
3. Ergash Ochilov, Ishq tilsimi. (2011) O'zbekiston.
4. Qo'nonboyev, A. (1961). Tanlangan asarlar. Toshkent: O'zbekiston davlat badiiy adabiyoti.
5. Muhammad Fuzuliy. Asarlari. Olti jild. Boku, "Sharq-G'arb", 2005, 400s.
6. Ro'zimurod Mahmud. Muxammaslar to'plami.
7. ziyo.uz.com.